

FUNNY WORLDS · เรื่องราวน่าติดตาม

นกหัวขวาน เจาะไม้ไปทำไม กินอะไร มีกี่ชนิด และทำไมป่าถึงขาดพวกมันไม่ได้

บทความความรู้ พร้อมแหล่งอ้างอิง 30 รายการ

สิงหาคม 2569

เรียบเรียงสำหรับใช้เป็นบทพอดแคสต์และการอ่านทั่วไป

www.funny-worlds.com

เสียงเคาะไม้เป็นจังหวะที่ดังก้องมาจากกลางป่า เป็นหนึ่งในเสียงที่คนจำได้มากที่สุดโดยไม่ต้องเห็นตัวนก นกหัวขวาน (Woodpecker) ในวงศ์ Picidae เป็นนกที่แทบทุกคนรู้จักจากพฤติกรรมเดียวคือการเจาะไม้ แต่คำถามที่คนถามกันบ่อยที่สุดกลับยังไม่ค่อยมีใครตอบให้ครบ นั่นคือ มันเจาะไปทำไม เจาะแล้วสมองไม่กระทบกระเทือนหรือ และการเจาะของมันมีความหมายอะไรกับป่าทั้งผืน

บทความนี้รวบรวมข้อมูลว่านกหัวขวานมีกี่ชนิด กระจายอยู่ที่ไหนบ้าง ประเทศไหนมีมากที่สุด เจาะไม้ด้วยกลไกอะไร เจาะไปเพื่ออะไรบ้าง กินอะไร ใช้ชีวิตอย่างไร มีกฎหมายคุ้มครอง และที่สำคัญที่สุดคือ มันมีคุณค่าต่อระบบนิเวศอย่างไร

| นกหัวขวานมีกี่ชนิด และอยู่ที่ไหนบ้าง

จำนวนชนิดของนกหัวขวานขึ้นอยู่กับว่าใช้ระบบอนุกรมวิธานของสำนักไหน คณะกรรมการปักชีวิทยาสากล (IOC) รับรองไว้ **241 ชนิด** ขณะที่ระบบ Clements ระบุ 235 ชนิด และ BirdLife International ระบุ 254 ชนิด ทั้งหมดจัดอยู่ใน 36 สกุล ซึ่งในจำนวนนี้มีถึง 6 สกุลที่มีเพียงชนิดเดียว

ตัวเลขที่ต่างกันนี้ไม่ได้แปลว่าใครนับผิด แต่สะท้อนว่านักวิทยาศาสตร์ยังถกเถียงกันอยู่ว่าประชากรบางกลุ่มควรนับเป็นชนิดแยกหรือเป็นเพียงชนิดย่อยของกันและกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่กระจายตัวกว้างและมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่

ไปที่ไหนได้บ้าง และไปไม่ถึงที่ไหน

นกหัวขวานพบได้เกือบทั่วโลก แต่มีพื้นที่สำคัญหลายแห่งที่ **ไม่มีนกหัวขวานเลยแม้แต่นิดเดียว** ได้แก่ ออสเตรเลีย นิวกีนิ นิวซีแลนด์ มาดากัสการ์ และเขตขั้วโลกสุดขั้ว

กรณีที่น่าสนใจที่สุดคือ นกหัวขวานกระจายมาถึงเกาะบอร์เนียวและบาหลีแล้วก็หยุดอยู่แค่นั้น ไม่ข้ามไปทางตะวันออกอีก เส้นแบ่งนี้ตรงกับ "เส้นวอลเลซ" (Wallace's Line) ซึ่งเป็นเส้นสมมติที่แบ่งสัตว์เขตเอเชียออกจากสัตว์เขตออสเตรเลีย เพราะระหว่างสองฝั่งนี้มีร่องน้ำลึกที่ไม่เคยกลายเป็นแผ่นดินเชื่อมกันแม้ในยุคน้ำแข็ง นกหัวขวานเป็นนกที่บินระยะไกลข้ามทะเลไม่เก่ง จึงไม่เคยข้ามช่องนี้ไปได้

นี่คือคำอธิบายว่าทำไมออสเตรเลียซึ่งมีป่ามหาศาลจึงไม่มีนกหัวขวานเลย บทบาทเจาะไม้ในออสเตรเลียถูกแทนที่ด้วยสัตว์กลุ่มอื่น เช่น นกค็อกคาทูที่ใช้จะงอยปากแข็งแรงทะขยายโพรง

ประเทศไหนมีมากที่สุด

ความหลากหลายของนกหัวขวานสูงที่สุดใน **ทวีปอเมริกาใต้** โดยประเทศที่มักถูกอ้างถึงว่ามีมากที่สุดคือ **เอกวาดอร์** ซึ่งมีนกหัวขวานเกือบ 40 ชนิด ตัวเลขนี้น่าทึ่งมากเมื่อพิจารณาว่าเอกวาดอร์เป็นประเทศเล็ก แต่มีนกหัวขวานมากกว่าทวีปแอฟริกาทั้งทวีปรวมกัน

สาเหตุคือเอกวาดอร์มีระบบนิเวศซ้อนกันหลายชั้นในพื้นที่แคบ ตั้งแต่ป่าชายฝั่งแปซิฟิก เทือกเขาแอนดีสที่ไล่ระดับความสูงหลายพันเมตร ไปจนถึงป่าอะเมซอนฝั่งตะวันออก แต่ละระดับความสูงมีชนิดพันธุ์ของตัวเอง

งานวิเคราะห์การกระจายตัวระดับโลกระบุจุดที่มีความหลากหลายสูงไว้สองภูมิภาคหลัก คือ **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้** ได้แก่ เมียนมา ไทย เวียดนาม กัมพูชา มาเลเซีย และอินโดนีเซีย กับ **อเมริกาใต้** ได้แก่ บราซิล โคลอมเบีย เปรู เอกวาดอร์ และชิลี นอกจากนี้ กล่าวอีกอย่างคือ ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีนกหัวขวานหลากหลายที่สุดของโลกด้วย

อย่าสับสนสองชื่อนี้: "นกหัวขวาน" กับ "นกกระยางหัวขวาน" เป็นคนละนกและคนละวงศ์กัน

โดยสิ้นเชิง นกหัวขวานอยู่ในวงศ์ Picidae เจาะไม่ได้ ส่วนนกกระยางหัวขวาน (Hoopoe,

Upupa epops) อยู่ในวงศ์ Upupidae มีหงอนขนพัดสวยงามคล้ายมงกุฎ ใช้จะงอยปากยาว

โค้งแทงลงดินหาแมลง เจาะไม่ได้ ทั้งสองชนิดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองของไทยเหมือนกัน แต่

ความสามารถต่างกันคนละเรื่อง

เจาะไม้ได้อย่างไรโดยไม่บาดเจ็บ

นกหัวขวานเคาะไม้ด้วยความถี่สูงมาก บางชนิดเคาะได้หลายพันครั้งต่อวัน ด้วยแรงกระแทกที่ถ้าเกิดกับสมองมนุษย์จะทำให้สมองกระแทกกระเทือนได้ทันที คำถามที่นักวิทยาศาสตร์สงสัยมานานคือมันรอดมาได้อย่างไร

คำอธิบายเก่าที่ถูกล้มไปแล้ว

ตำราจำนวนมากเคยอธิบายว่ากะโหลกนกหัวขวานทำหน้าที่เป็น "ตัวดูดซับแรงกระแทก" (shock absorber) คล้ายหมวกกันน็อกในตัว คำอธิบายนี้ถูกเล่าซ้ำมาหลายสิบปีจนกลายเป็นความรู้ทั่วไป และเป็นแรงบันดาลใจให้วิศวกรพยายามออกแบบหมวกกันน็อกเลียนแบบ

แต่งานวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร *Current Biology* เมื่อปี ค.ศ. 2022 ได้ล้มคำอธิบายนี้ลง ทีมวิจัยใช้กล้องความเร็วสูงบันทึกการเคาะของนกหัวขวานจริง แล้ววัดการชะลอความเร็วของแต่ละส่วนบนหัว ผลปรากฏว่า กะโหลกชะลอความเร็วเท่ากับจะงอยปากแทบจะเป๊ะ ๆ ไม่มีการหน่วงหรือการซับแรงใด ๆ เลย หัวของนกหัวขวานจึงทำงานเหมือน "ก้อนแข็ง" มากกว่าหมวกนิรภัย

เหตุผลเชิงวิวัฒนาการนั้นสมเหตุสมผลอย่างยิ่ง ถ้ากะโหลกซับแรงจริง พลังงานที่ควรส่งไปที่ปลายปากเพื่อเจาะเนื้อไม้ก็จะสูญเสียไป การเจาะจะด้อยประสิทธิภาพลง ทีมวิจัยยังลองสร้างแบบจำลองคอมพิวเตอร์โดยเปลี่ยนเนื้อเยื่อระหว่างปากกับกะโหลกให้นิ่มขึ้นหรือแข็งขึ้น พบว่าทุกครั้งที่เพิ่มความสามารถในการซับแรง ประสิทธิภาพการเจาะจะลดลงตามไปด้วยเสมอ ธรรมชาติจึงไม่มีเหตุผลที่จะคัดเลือกลักษณะนั้นไว้

แล้วมันรอดได้อย่างไร

คำตอบคือนกหัวขวานไม่ได้ต้องการเกราะป้องกัน เพราะมันไม่เคยอยู่ในอันตรายตั้งแต่แรก ด้วยเหตุผลสามข้อ

ข้อแรก ตัวมันเล็กมาก อันตรายจากการกระแทกไม่ได้ขึ้นกับความเร็วเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นกับมวลของสมองด้วย สมองที่หนักกว่าจะสร้างแรงเฉื่อยมากกว่าเมื่อหยุดกะทันหัน สมองนกหัวขวานมีมวลน้อยมากจนแรงที่เกิดขึ้นยังต่ำกว่าเกณฑ์ที่จะทำให้บาดเจ็บ

ข้อสอง เวลากระแทกสั้นมาก การสัมผัสระหว่างปากกับไม้กินเวลาเพียงเสี้ยวมิลลิวินาที สั้นเกินกว่าที่คลื่นแรงจะสะสมจนเป็นอันตราย

ข้อสาม ทิศทางเป็นเส้นตรงเสมอ ระบบประสาทและกล้ามเนื้อของนกหัวขวานถูกปรับให้ประสานการเคลื่อนไหวของลำตัวและคอ เพื่อให้หัวเคลื่อนที่เป็นเส้นตรงสมบูรณ์ทุกครั้ง ประเด็นนี้สำคัญมาก เพราะสาเหตุหลักของอาการสมองกระทบกระเทือนในมนุษย์คือ **การหมุนบิด** ของสมองในกะโหลก ไม่ใช่การ

กระแทกตรง ๆ นกหัวขวานเจาะโดยไม่มีการบิตหัวเลย จึงไม่เกิดแรงเฉือนที่ทำร้ายเนื้อสมอง

ร่างกายส่วนอื่นที่ออกแบบมาเพื่องานนี้

นอกจากกลไกข้างต้น ร่างกายนกหัวขวานยังมีลักษณะเฉพาะอีกหลายอย่างที่รองรับการเจาะไม้ ได้แก่ นิ้วเท้าแบบ zygodactyl คือมีสองนิ้วชี้ไปหน้าและสองนิ้วชี้ไปหลัง ทำให้จับเปลือกไม้แนวดิ่งได้มั่นคง ทางที่มีก้านขนแข็งเป็นพิเศษใช้ยันลำต้นเป็นขาที่สามคล้ายขาไฟที่ใช้เข็มขัดนิรภัยยันเสา รูกมุกที่มีขนละเอียดปิดกันเศษไม้เข้า และเปลือกตาที่กะพริบปิดในเสี้ยววินาทีก่อนแต่ละครั้งที่ปากกระทบไม้เพื่อ กันเศษไม้เข้าตา

| เจาะไม้ไปทำอะไรบ้าง

ประเด็นที่คนเข้าใจผิดบ่อยที่สุดคือคิดว่านกหัวขวานเจาะไม้เพื่อหาอาหารอย่างเดียว ความจริงแล้ว การเคาะไม้ของนกหัวขวานมีสามจุดประสงค์ที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง และแยกออกจากกันได้ด้วยหู

1. หาอาหาร

การเคาะเพื่อหาอาหารมีจังหวะไม่สม่ำเสมอ เป็นการเคาะเป็นชุดสั้น ๆ สลับหยุดฟัง นกจะเคาะเบา ๆ ไปตามลำต้นเพื่อฟังเสียงสะท้อน หากได้เปลือกมีโพรงที่นอนเจาะไว้ เสียงจะเปลี่ยนไป จากนั้นจึงเจาะเข้าไปตรงจุดนั้นโดยเฉพาะ ไม่เจาะสุ่มไปทั่ว

2. ขุดโพรงทำรังและที่นอน

นี่คือการเจาะที่หนักที่สุดและใช้เวลานานที่สุด นกหัวขวานคู่หนึ่งอาจใช้เวลาหลายสัปดาห์ขุดโพรงเดียว โดยเลือกต้นไม้ที่เนื้อไม้เริ่มผุจากเชื้อรา เพราะขุดง่ายกว่าไม้สดแต่ยังแข็งแรงพอที่โพรงจะไม่พังลงมา นอกจากโพรงทำรังในฤดูผสมพันธุ์ นกหัวขวานหลายชนิดยังขุดโพรงแยกไว้สำหรับนอนตอนกลางคืน โดยเฉพาะด้วย

3. ตีกลองสื่อสาร (Drumming)

นี่คือจุดประสงค์ที่คนไม่ค่อยรู้ และเป็นจุดประสงค์ที่ ไม่เกี่ยวกับอาหารหรือรังเลย การตีกลองคือการ

เคาะรัวเป็นจังหวะสม่ำเสมอ เพื่อประกาศตัว บอกอาณาเขต และเรียกคู่ พุดง่าย ๆ คือ การตีกลองทำหน้าที่แทน "เสียงร้องเพลง" ของนกชนิดอื่น เพราะนกหัวขวานไม่มีเสียงร้องไพเราะแบบนกกินแมลงทั่วไป

เมื่อเป้าหมายคือเสียง ไม่ใช่การเจาะ นกหัวขวานจึงเลือกวัสดุที่ **ก้องที่สุด** ไม่ใช่วัสดุที่เจาะง่ายที่สุด นี่คือเหตุผลที่นกหัวขวานบางตัวเลือกตีกลองใส่รางน้ำสังกะสี ป้ายโลหะ หรือเสาไฟฟ้า ซึ่งเจาะไม่เข้าเลย แม้แต่นิดเดียว มันไม่ได้สับสน แต่กำลังเลือกลำโพงที่ดังที่สุดในละแวกนั้นต่างหาก ทั้งตัวผู้และตัวเมียตีกลองได้เหมือนกัน และพฤติกรรมนี้จะพบมากเป็นพิเศษในฤดูผสมพันธุ์

วิธีแยกด้วยหู: ถ้าได้ยินเสียงเคาะ **รัวสม่ำเสมอเป็นชุดยาว** คล้ายรัวกลอง นั่นคือการสื่อสาร

แต่ถ้าเป็นเสียงเคาะ **ซ้ำ ๆ ไม่เป็นจังหวะ หยุดบ้างเคาะบ้าง** นั่นคือการหากินหรือขุดโพรง

| ลิ้นที่พันรอบกะโหลก

อวัยวะที่น่าทึ่งที่สุดของนกหัวขวานไม่ใช่จะงอยปาก แต่คือลิ้น เพราะการเจาะรูได้ไม่มีประโยชน์เลยถ้าเอาอาหารที่อยู่ลึกในรูออกมาไม่ได้

ลิ้นของนกหัวขวานยาวมากจนไม่มีที่เก็บในช่องปาก ธรรมชาติจึงแก้ปัญหาด้วยวิธีที่แปลกที่สุดวิธีหนึ่งในโลกของสัตว์ นั่นคือให้ **โครงกระดูกไฮอยด์ (hyoid apparatus)** ที่รองรับลิ้นแยกออกเป็นสองแฉก **ด้านหลังดวงตา แล้วอ้อมขึ้นไปพันรอบกะโหลกทั้งวง** ผ่านด้านบนและด้านหลังศีรษะ ก่อนมาบรรจบกันอีกครั้งที่โคนปากล่าง ปลายทางของแฉกทั้งสองไปยึดอยู่แถวจมูกหรือเบ้าตา แล้วแต่ชนิด

เมื่อกล้ามเนื้อรอบไฮอยด์หดตัว แฉกเหล่านี้จะเลื่อนไปข้างหน้าในปลอกของมัน ดันลิ้นให้พุ่งออกไปพันปลายปาก และเมื่อกล้ามเนื้อคลายตัว ลิ้นก็จะหดกลับตามแนวเดิม ผลคือนกหัวขวานบางชนิดยื่นลิ้นออกไปได้ยาวถึงราว 10 เซนติเมตร ซึ่งยาวกว่าจะงอยปากของมันเองมาก และในบางชนิดคิดเป็นราวหนึ่งในสามของความยาวลำตัวทั้งตัว

ปลายลิ้นก็ไม่ใช่ลิ้นธรรมดา ผิวลิ้นเคลือบด้วยน้ำลายเหนียวพิเศษ และในหลายชนิดมีหนามเล็ก ๆ (barbs) เรียงอยู่ ทำหน้าที่ต่างกันไปตามเหยื่อ คือใช้เกี่ยวตัวหนอนออกจากรู ใช้แทงแมลงตัวนึ้ม หรือใช้น้ำลายเหนียวจับมดที่ละหลายสิบตัว

| กินอะไรบ้าง

นกหัวขวานส่วนใหญ่เป็นนกกินแมลง โดยเฉพาะ แมลงที่เจาะอยู่ใต้เปลือกไม้หรือในเนื้อไม้ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่นกชนิดอื่นแทบเข้าไม่ถึง นี่คือ "ช่องว่างทางนิเวศ" ที่นกหัวขวานยึดครองไว้เกือบผูกขาดอาหารหลักได้แก่ ตัวอ่อนของด้วงเจาะไม้ ปลวก มด และตัวอ่อนของแมลงอื่น ๆ ที่ฝังตัวอยู่ในเนื้อไม้

แต่นกหัวขวานไม่ได้กินแมลงอย่างเดียว หลายชนิดกินผลไม้ ลูกไม้ และเมล็ดพืชด้วย บางชนิดกินน้ำหวานจากดอกไม้ กลุ่มที่เรียกว่า sapsucker มีพฤติกรรมพิเศษคือเจาะรูเล็ก ๆ เรียงเป็นแถวรอบลำต้น แล้วกลับมากินยางไม้ที่ไหลออกมา พร้อมกับแมลงที่มาติดยางนั้น ซึ่งเป็นการทำ "ไร่" ของตัวเองอย่างหนึ่ง

บางชนิดมีพฤติกรรมสะสมอาหารที่ซับซ้อนมาก ตัวอย่างที่โด่งดังคือ acorn woodpecker ในอเมริกาเหนือ ที่เจาะรูเล็ก ๆ นับหมื่นรูบนต้นไม้ต้นเดียว แล้วยัดลูกโอ๊กใส่ไว้ทีละรู เก็บไว้กินในฤดูหนาว ต้นไม้ที่ถูกใช้เป็นคลังเก็บของแบบนี้เรียกว่า granary tree และถูกใช้ต่อกันหลายชั่วอายุคน

ส่วนกลุ่มที่อาศัยในพื้นที่ไร้ต้นไม้ เช่น เนินหินและทะเลทราย ก็ปรับตัวไปหากินมดและแมลงตามพื้นดินแทน แสดงให้เห็นว่าวงศ์นี้ยืดหยุ่นกว่าที่ชื่อ "นกหัวขวาน" ทำให้เข้าใจ

| ใช้ชีวิตอย่างไร

นกหัวขวานส่วนใหญ่อาศัยในป่าหรือพื้นที่ที่มีต้นไม้ แม้จะมีบางชนิดที่อยู่ในพื้นที่โล่งไร้ต้นไม้ก็ตาม พวกมันเป็นนกที่ผูกติดกับถิ่นของตัวเองสูง ต่างจากนกอพยพระยะไกล ส่วนใหญ่อยู่ประจำถิ่นตลอดปี

โพรงคือทั้งบ้านและที่ทำงาน

วงจรชีวิตของนกหัวขวานหมุนรอบโพรงไม้เป็นหลัก โพรงใช้ทั้งวางไข่ ฟักไข่ เลี้ยงลูก และนอนตอนกลางคืน ไข่นกหัวขวานมักเป็นสีขาวล้วน ไม่มีลวดลายพรางเหมือนไข่นกที่ทำรังแบบเปิด เพราะอยู่ในโพรงมืดที่ผู้ล่ามองไม่เห็นอยู่แล้ว สีขาวยังช่วยให้พ่อแม่แม่มองเห็นไข่ได้ง่ายในความมืดด้วย

ที่น่าสนใจคือ นกหัวขวานส่วนใหญ่ไม่รื้อฟื้นโพรงด้วยหญ้าหรือขนแบบนกทั่วไป แต่ปล่อยให้ขี้เลื่อยที่เกิดจากการขุดกองอยู่ที่ก้นโพรงเป็นเบาะรองไข่ตามธรรมชาติ

การไต่ลำต้น

นกหัวขวานไต่ขึ้นลำต้นในแนวตั้งได้คล่องแคล่วด้วยการกระโดดเป็นจังหวะ โดยใช้หางแข็งค้ำไว้ทุกครั้ง ที่หยุด แต่ส่วนใหญ่จะไต่ขึ้นเท่านั้น ไม่ค่อยไต่ลงหัวปักแบบนกไต่ไม้ (nuthatch) เพราะโครงสร้างหางที่ใช้ค้ำได้ดีตอนขึ้น กลับใช้ไม่ได้เมื่อหันหัวลง

| มีกฎหมายคุ้มครองหรือไม่

คำตอบสั้น ๆ คือ มี และในหลายประเทศคุ้มครองเข้มงวดกว่าที่คนทั่วไปคิด

สหรัฐอเมริกา

นกหัวขวานพื้นเมืองของสหรัฐฯ เกือบทุกชนิดได้รับความคุ้มครองตาม **Migratory Bird Treaty Act (MBTA)** ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองนกอพยพที่ใช้มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1918 กฎหมายนี้ห้ามการไล่ล่า จับ ฆ่า หรือพยายามกระทำการดังกล่าวโดยไม่มีใบอนุญาต และครอบคลุมถึงรังและไข่ด้วย

ประเด็นที่ทำให้กฎหมายนี้เกี่ยวข้องกับคนทั่วไปคือ นกหัวขวานบางครั้งเจาะผนังไม้ของบ้านคน ซึ่งเจ้าของบ้านหลายคนเข้าใจผิดว่าสามารถกำจัดได้เพราะเป็นทรัพย์สินของตัวเอง ความจริงคือ **การยิงหรือวางยานกหัวขวานถือเป็นความผิดตามกฎหมายกลาง** โทษสำหรับบุคคลธรรมดาอาจถึงปรับสูงสุด 15,000 ดอลลาร์และจำคุกไม่เกินหกเดือน ส่วนนิติบุคคลอาจถูกปรับสูงถึง 500,000 ดอลลาร์

หากต้องการกำจัดจริง ๆ ต้องขอใบอนุญาตจาก U.S. Fish & Wildlife Service ซึ่งออกให้ยากมาก และต้องพิสูจน์ก่อนว่าได้ลองวิธีป้องกันอื่นแล้วไม่ได้ผล เช่น การชิงตาข่ายกันนกห่างจากผนังอย่างน้อยราวสามนิ้ว

ชนิดที่อยู่ในภาวะวิกฤต

นกหัวขวานสองชนิดในอเมริกาเหนือเป็นกรณีศึกษาที่เล่าเรื่องสองด้านของการอนุรักษ์ได้ชัดเจนที่สุด

นกหัวขวานปากงาช้าง (Ivory-billed Woodpecker) เป็นนกหัวขวานขนาดใหญ่ที่สุดชนิดหนึ่งของอเมริกาเหนือ หายไปจากธรรมชาติหลังการตัดไม้ป่าดิบทางตอนใต้ของสหรัฐฯ ในปี ค.ศ. 2021 หน่วยงานรัฐเสนอให้ถอดชื่อมันออกจากบัญชีสัตว์ใกล้สูญพันธุ์เพราะถือว่าสูญพันธุ์แล้ว แต่หลังเปิดรับฟัง

ความเห็นและมีรายงานการพบเห็นที่ยังพิสูจน์ไม่ได้เข้ามาเรื่อย ๆ การตัดสินใจก็ถูกเลื่อนออกไป จนถึงเดือนตุลาคม ค.ศ. 2023 หน่วยงานประกาศถอดสัตว์ 21 ชนิดออกจากบัญชีเพราะสูญพันธุ์ **แต่ไม่มีชื่อนกหัวขวานปากงาช้างอยู่ในนั้น** สถานะปัจจุบันจึงค้างอยู่ตรงกลาง คือทางการไม่ประกาศว่ามันสูญพันธุ์ แต่ก็ยืนยันไม่ได้ว่ามันยังมีชีวิตอยู่

นกหัวขวานหัวแดง (Red-cockaded Woodpecker) เป็นเรื่องตรงกันข้าม มันเป็นนกหัวขวานที่ขุดโพรงในต้นสนที่ยังมีชีวิต ไม่ใช่ต้นตายแบบชนิดอื่น จึงผูกติดกับป่าสนใบยาวทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกาอย่างแยกไม่ออก เมื่อป่าชนิดนี้หายไป ประชากรนกก็ลดลงตาม หลังจากได้รับการคุ้มครองและฟื้นฟูถิ่นอาศัยต่อเนื่องราวห้าทศวรรษ ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2024 สถานะของมันถูกปรับลดจาก "ใกล้สูญพันธุ์" (Endangered) ลงมาเป็น "เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์" (Threatened) ซึ่งถือเป็นความสำเร็จ แม้จะมีองค์กรอนุรักษ์บางแห่งแสดงความกังวลว่าการลดระดับเร็วเกินไปอาจทำให้มาตรการคุ้มครองอ่อนลง

สหภาพยุโรปและประเทศไทย

ในยุโรป นกหัวขวานได้รับความคุ้มครองภายใต้ **Birds Directive (2009/147/EC)** ซึ่งคุ้มครองนกป่าทุกชนิด และชนิดที่เสี่ยงเป็นพิเศษจะถูกระบุในภาคผนวก 1 ซึ่งกำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องคุ้มครองถิ่นอาศัยด้วย ไม่ใช่แค่ห้ามล่า

สำหรับประเทศไทย นกหัวขวานที่พบในประเทศอยู่ในบัญชี **สัตว์ป่าคุ้มครอง** ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 การล่า ครอบครอง ค่า หรือนำเข้าส่งออกโดยไม่ได้รับอนุญาตถือเป็นความผิด โดยมาตรา 89 กำหนดโทษสำหรับกรณีสัตว์ป่าคุ้มครอง ซากสัตว์ป่า หรือผลิตภัณฑ์จากซากสัตว์ป่า ไม้ที่จำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับไม่เกิน 1,000,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

คุณค่าต่อระบบนิเวศ: ทำไมป่าถึงขาดพวกมันไม่ได้

ถ้าจะเลือกข้อเดียวที่ควรจำจากบทความนี้ ควรเป็นข้อนี้ นกหัวขวานไม่ได้เป็นเพียงนกที่น่าสนใจ แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่นักนิเวศวิทยาจัดให้เป็นทั้ง **วิศวกรระบบนิเวศ (ecosystem engineer)** และ **ชนิดพันธุ์หลัก (keystone species)** หมายความว่าถ้าเอามันออกจากระบบ ระบบทั้งระบบจะเปลี่ยนไปอย่างมีนัยสำคัญ

1. ผู้สร้างบ้านให้สัตว์อื่นทั้งป่า

สัตว์ป่าจำนวนมากต้องอาศัยโพรงไม้ในการทำรังและหลบภัย แต่สัตว์เหล่านั้นส่วนใหญ่ **ขุดโพรงเองไม่ได้** เรียกว่ากลุ่ม secondary cavity nesters พวกมันต้องรอโพรงที่มีอยู่แล้ว

คำถามคือโพรงเหล่านั้นมาจากไหน คำตอบที่งานวิจัยให้ไว้น่าตกใจ คือในป่าโดยเฉลี่ย มีเพียงราว **1 ใน 10** ของโพรงเท่านั้นที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจากการผุพัง ส่วนอีกราวร้อยละ 90 เกิดจากการขุดของนกหัวขวาน

สัตว์ที่ได้ใช้โพรงต่อจากนกหัวขวานมีตั้งแต่นกเค้าขนาดเล็ก นกนางแอ่น นกตี๊ด เปิดบางชนิด และนกกระजิบกระจอย ไปจนถึงสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอย่างค่างควว กระรอก และแม้แต่เม่น เมื่อนกหัวขวานย้ายไปขุดโพรงใหม่ทุกฤดู โพรงเก่าจึงไหลเข้าสู่ "ตลาดที่อยู่อาศัย" ของป่าอย่างต่อเนื่อง

ที่น่าสนใจกว่านั้นคือ งานวิจัยพบว่าโพรงที่นกหัวขวานขุดไม่ได้แค่มีจำนวนมากกว่า แต่ **คุณภาพดีกว่าด้วย** สัตว์ที่เข้าไปใช้โพรงฝึมนกหัวขวานมีอัตราการเลี้ยงลูกสำเร็จสูงกว่าโพรงที่เกิดจากการผุพังตามธรรมชาติในทุกชนิดที่ศึกษา เหตุผลน่าจะเป็นเพราะโพรงที่ถูกขุดอย่างตั้งใจมีขนาดปากโพรงพอดีตัวกับผู้ล่าตัวใหญ่เข้าได้ และมีรูปทรงที่กันน้ำฝนได้ดีกว่า

2. ผู้ควบคุมแมลงศัตรูไม้

บทบาทที่สองคือการควบคุมประชากรแมลงที่ทำลายต้นไม้ ซึ่งวัดผลเป็นตัวเลขได้ชัดเจนมากในกรณีของ **ด้วงหนวดยาวมรกต (Emerald Ash Borer)** แมลงรุกรานจากเอเชียที่ทำลายต้นแอชในอเมริกาเหนือไปนับล้านต้น

งานวิจัยพบว่านกหัวขวานฆ่าตัวอ่อนของด้วงชนิดนี้ได้ราวร้อยละ 30-40 ของประชากรในพื้นที่หนึ่ง ๆ โดยมีรายงานว่าในต้นไม้บางต้นกำจัดได้สูงถึงร้อยละ 95 ตัวเลขนี้แตกต่างกันตามสภาพต้นไม้ งานศึกษาหนึ่งพบว่าในต้นแอชที่กำลังทรุดโทรม นกหัวขวานฆ่าตัวอ่อนได้ราวร้อยละ 38.5 ขณะที่ในต้นที่ยังแข็งแรงอยู่ที่ราวร้อยละ 13.2 เพราะต้นที่ทรุดโทรมมีแมลงหนาแน่นกว่าและเปลือกเจาะง่ายกว่า

เมื่อเทียบกับแตนเบียนซึ่งเป็นตัวควบคุมชีวภาพที่มนุษย์นำเข้ามาปล่อยโดยเจตนา นกหัวขวานทำได้มากกว่าอย่างชัดเจน ในการศึกษาเดียวกัน แตนเบียนพื้นเมืองฆ่าตัวอ่อนได้ราวร้อยละ 15.8 และแตนเบียนที่นำเข้ามาได้ราวร้อยละ 10.8 ในต้นไม้ที่ทรุดโทรม กล่าวได้ว่านกหัวขวานคือมาตรการควบคุม

ศัตรูพืชที่ทำงานอยู่แล้วฟรี ๆ ตลอดเวลาโดยไม่ต้องมีใครสั่งการ

3. ผู้เร่งการย่อยสลาย

บทบาทที่สามที่มักถูกมองข้าม คือทุกครั้งที่นกหัวขวานเจาะเปลือกไม้ของต้นไม้ที่ตายแล้ว มันเปิดทางให้เชื้อรา แบคทีเรีย และแมลงย่อยสลายเข้าถึงเนื้อไม้ด้านใน เร่งกระบวนการย่อยสลายให้เร็วขึ้น ธาตุอาหารที่ถูกกักอยู่ในเนื้อไม้จึงกลับคืนสู่ดินได้เร็วขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อต้นไม้รุ่นถัดไปทั้งป่า

4. ตัวชี้วัดสุขภาพป่า

เพราะนกหัวขวานต้องการทั้งต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ยืนต้นตาย และแมลงในเนื้อไม้ ครบทั้งสามอย่างจึงจะอยู่ได้ นักนิเวศวิทยาจึงใช้ความหลากหลายและความชุกชุมของนกหัวขวานเป็น **ตัวชี้วัดสุขภาพของป่า** ป่าที่มีนกหัวขวานหลายชนิดมักเป็นป่าที่มีโครงสร้างสมบูรณ์ มีต้นไม้หลายช่วงอายุ และมีไม้ตายยืนต้นเหลืออยู่

ข้อสรุปเชิงปฏิบัติจากเรื่องนี้สำคัญมากสำหรับการจัดการป่า นั่นคือ **ต้นไม้ยืนต้นตายไม่ใช่ขยะ** ในหลายพื้นที่ผู้จัดการป่าเคยตัดต้นไม้ตายทิ้งเพราะดูรกและกลัวไฟ แต่ปัจจุบันแนวปฏิบัติเปลี่ยนไป เป็นการเก็บไม้ตายยืนต้นไว้จำนวนหนึ่งเสมอ เพราะมันคือทั้งโรงงานผลิตโพรง แหล่งอาหาร และหัวใจของความหลากหลายทางชีวภาพในป่าผืนนั้น

| สรุป

นกหัวขวานในวงศ์ Picidae มีอยู่ราว 235-254 ชนิดแล้วแต่ระบบอนุกรมวิธาน กระจายอยู่เกือบทั่วโลก ยกเว้นออสเตรเลีย นิวินี นิวซีแลนด์ มาดากัสการ์ และเขตขั้วโลก โดยหยุดการกระจายพันธุ์ไว้ที่เส้นวอลเลซ ประเทศที่มีมากที่สุดคือเอกวาดอร์ราว 40 ชนิด ขณะที่ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มภูมิภาคที่มีความหลากหลายสูงของโลกเช่นกัน

พวกมันเจาะไม้ได้เพราะหัวทำงานเหมือนค้อนแข็ง ไม่ใช่หมวกกันน็อกอย่างที่เคยเข้าใจกันมา และรูดเปลือกไม้เพราะตัวเล็ก เวลากระแทกสั้น และเจาะเป็นเส้นตรงโดยไม่มีการบิดหัว การเจาะของมันมีสามจุดประสงค์ที่แยกกันชัดเจน คือหาอาหาร ขุดโพรง และตีกลองสื่อสาร โดยมีลิ้นยาวที่พันรอบกะโหลกเป็นเครื่องมือเก็บเกี่ยวผลจากการเจาะ

แต่คุณค่าที่แท้จริงของนกหัวขวานอยู่ที่สิ่งที่มันทิ้งไว้ข้างหลังมากกว่าสิ่งที่มันกิน รวบรวมละ 90 ของ
โพรงไม้ทั้งหมดในป่าเกิดจากฝีมือของพวกมัน สัตว์อีกหลายสปีชีส์ที่ชุดโพรงเองไม่ได้จึงมีบ้านอยู่
เพราะนกหัวขวานย้ายออกไปชุดใหม่ทุกปี พร้อมกันนั้นมันยังควบคุมแมลงทำลายไม้ได้ในระดับที่
มาตรการควบคุมชีวภาพของมนุษย์ยังทำได้ไม่เท่า

เสียงเคาะไม้ที่เราได้ยินในป่า จึงไม่ใช่แค่เสียงของนกตัวหนึ่งกำลังหาอาหาร แต่เป็นเสียงของงาน
ก่อสร้างที่หล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตอีกทั้งระบบ

| แหล่งอ้างอิง

- List of woodpeckers – Wikipedia (จำนวนชนิดตามแต่ละระบบอนุกรมวิธาน)
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_woodpeckers
- Britannica – Picidae (การกระจายพันธุ์และเส้นวอลเลข)
<https://www.britannica.com/animal/Picidae>
- Science of Birds – Woodpeckers (Picidae)
<https://www.scienceofbirds.com/blog/woodpeckers-picidae>
- Cornell Lab Bird Academy – The Wonderful World of Woodpeckers (เอกวาดอร์ราว 40 ชนิด)
<https://academy.allaboutbirds.org/free-preview-the-wonderful-world-of-woodpeckers/>
- Woodpeckers: distribution, conservation, and research in a global perspective
https://www.academia.edu/101958751/Woodpeckers_distribution_conservation_and_research_in_a_global_perspective
- Current Biology (2022) – Woodpeckers minimize cranial absorption of shocks
[https://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822\(22\)00996-4](https://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(22)00996-4)
- ScienceDaily – Woodpeckers' heads act more like stiff hammers than safety helmets
<https://www.sciencedaily.com/releases/2022/07/220714145037.htm>
- Audubon – New Study Shakes Up Long-held Belief on Woodpecker Hammering
<https://www.audubon.org/magazine/new-study-shakes-long-held-belief-woodpecker-hammering>
- Scientific American – How Woodpeckers Avoid Concussion
<https://www.scientificamerican.com/article/head-banging-woodpeckers-could-give-themselves-a-concussion-every-day-heres-how-they-avoid-it/>
- American Bird Conservancy – The Amazing Secrets of Woodpecker Tongues
<https://abcbirds.org/news/woodpecker-tongues/>
- Avian Report – The Woodpecker Tongue: A Barbed and Sticky Probe

<https://avianreport.com/woodpecker-tongue/>

- Avian Report – Understanding Woodpecker Drumming Behavior

<https://avianreport.com/woodpecker-drumming/>

- Alaska Department of Fish and Game – Woodpeckers: Drumming up a Mate

https://www.adfg.alaska.gov/index.cfm?adfg=wildlifenews.view_article&articles_id=53

- Biology Insights – What Do Woodpeckers Do? From Foraging to Nesting

<https://biologyinsights.com/what-do-woodpeckers-do-from-foraging-to-nesting/>

- American Forests – Woodpeckers: The Engineers of Ecosystems (สัดส่วนโพรง 90%)

<https://www.americanforests.org/article/woodpeckers-the-engineers-of-ecosystems/>

- Secondhand homes: The multilayered influence of woodpeckers as ecosystem engineers

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8366857/>

- Habitat-Mediated Variation in the Importance of Ecosystem Engineers for Secondary Cavity Nesters

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3938590/>

- Woodpeckers as a keystone species (Nature Calgary)

<https://naturecalgary.com/wp-content/uploads/2012/06/Woodpeckers-as-keystone-species1.pdf>

- PLOS One – Quantifying the Impact of Woodpecker Predation on Emerald Ash Borer

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371%2Fjournal.pone.0083491>

- Environmental Entomology – EAB biological control by woodpeckers and parasitoid wasps

<https://doi.org/10.1093/ee/nvae060>

- Audubon – Birds Have a Role to Play in Confronting a Tree-Killing Beetle

<https://www.audubon.org/news/birds-have-role-play-confronting-notorious-tree-killing-beetle>

- U.S. Fish & Wildlife Service – Migratory Bird Treaty Act of 1918

<https://www.fws.gov/law/migratory-bird-treaty-act-1918>

- Montana FWP – Living With Woodpeckers (ใบอนุญาตและวิธีป้องกัน)

<https://fwp.mt.gov/conservation/living-with-wildlife/woodpeckers>

- CNN – The ivory-billed woodpecker will not be listed as extinct, for now

<https://www.cnn.com/2023/10/16/us/ivory-billed-woodpecker-not-extinct-yet-climate/index.html>

- USFWS – Downlisting of Red-cockaded Woodpecker from Endangered to Threatened

<https://www.fws.gov/press-release/2024-10/downlisting-red-cockaded-woodpecker-endangered-threatened>

- Defenders of Wildlife – ความเห็นค้านการลดระดับสถานะ

<https://defenders.org/newsroom/defenders-disappointed-downlisting-of-red-cockaded-woodpecker>

- EUR-Lex – Directive 2009/147/EC (Birds Directive)

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/147/oj/eng>

- หอสมุดรัฐสภา – พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562

<https://library.parliament.go.th/en/radioscript/phrarachbayyatisngwnaelakhumkhrxngsatwpa-phs-2562>

- วงศ์นกหัวขวาน – วิกีพีเดียภาษาไทย

<https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%A8%E0%B9%8C%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%AB%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B8%82%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%99>

- นกกระรางหัวขวาน – วิกีพีเดียภาษาไทย (คนละวงศ์กับนกหัวขวาน)

<https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B0%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%AB%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B8%82%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%99>